LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESAS TIESNESIS

Jura Alunāna iela 1, Rīga, LV 1010 Tālrunis: 67830735, 67210274 Fakss: 67830770
e-mail: tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Satversmes tiesas tiesneses

Sanitas Osipovas

ATSEVIŠĶĀS DOMAS

Rīgā 2020. gada 26. novembrī

lietā Nr. 2019-33-01

„Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam”

1. Satversmes tiesa 2020. gada 12. novembrī pasludināja spriedumu lietā Nr. 2019-33-01 „Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam” (turpmāk – Spriedums) un nosprieda:

1) atzīt Darba likuma 155. panta pirmo daļu, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2022. gada 1. jūnija;

2) attiecībā uz personu C atzīt Darba likuma 155. panta pirmo daļu, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no viņas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

Piekrītu Spriedumā atzītajam, ka likumdevējam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma kopsakarā ar cilvēka cieņas principu izriet pozitīvs pienākums nodrošināt ikvienas ģimenes, arī viendzimuma partneru ģimenes, juridisko, sociālo un ekonomisko aizsardzību, bet likumdevējs šo pienākumu nav izpildījis. Tomēr nevaru piekrist tam, ka šā iemesla dēļ apstrīdētā norma,

ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

Argumentējot savu viedokli, izmantošu Spriedumā lietotos saīsinājumus.

1. Izskatītajā lietā, kā to savā pieteikumā lūgusi konstitucionālās sūdzības iesniedzēja, Satversmes tiesa vērtēja nevis apstrīdētajā normā bērna tēvam paredzētā atvaļinājuma vai tā piešķiršanas kārtības satversmību, bet gan to, vai Satversmes 110. panta pirmajam teikumam atbilst tāda situācija, ka aizsardzība un atbalsts sakarā ar bērna piedzimšanu nav paredzēts bērna mātes partnerei viendzimuma partneru ģimenē. Proti, Satversmes tiesa apstrīdētās normas satversmību izvērtēja tiktāl, ciktāl apstrīdētā norma neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu. Tātad tiesa pēc būtības vērtēja viendzimuma pāru tiesiskās aizsardzības regulējuma trūkuma satversmību.

Piekrītu Spriedumā atzītajam, ka Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertais valsts pozitīvais pienākums aizsargāt un atbalstīt ģimeni neattiecas tikai un vienīgi uz laulības ceļā izveidotu ģimeni. Pat nepastāvot bioloģiskai saiknei vai juridiski atzītām bērna un vecāka attiecībām, starp bērnu un personu, kas šo bērnu aprūpē, var pastāvēt faktiskas ģimenes attiecības atkarībā no tā, vai viņi dzīvo kopā, no viņu attiecību ilguma un kvalitātes, kā arī no pieaugušā lomas attiecībās ar bērnu. Ciešu personisku saišu pastāvēšana starp personām izriet no to noslēgtās laulības vai radniecības fakta, tomēr sociālajā realitātē ciešas personiskas saites rodas arī citādā veidā, piemēram, faktiskas kopdzīves rezultātā.

Satversmes tiesa jau iepriekš ir atzinusi, ka Satversmes 110. pantā ietvertais valsts pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību citstarp prasa ieviest tādu tiesisko regulējumu, kas izveido un uztur ģimenes attiecību tiesisko ietvaru, nosakot ģimenes locekļu personiskās un mantiskās attiecības. Normatīvajos aktos paredzamais ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta veids, ievērojot vispārējos tiesību principus un citas Satversmes normas, ir jānosaka likumdevējam. Turklāt likumdevējam attiecībā uz apsvērumiem, kas ņemami vērā šā tiesiskā ietvara satura noteikšanā, ir plaša rīcības brīvība (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. punktu*).

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka valstij no Konvencijas 8. panta var izrietēt pozitīvs pienākums nodrošināt viendzimuma partneru ģimenes juridisku atzīšanu, ja šādu attiecību faktiska atzīšana jau ir notikusi valsts sociālajā un tiesiskajā realitātē, kā arī noteikt juridisku ietvaru šo ģimeņu aizsardzībai. Tomēr atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksei valstij ir rīcības brīvība attiecībā uz viendzimuma partneru ģimeņu juridiskās aizsardzības tiesiskā regulējuma formu un saturu (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 24. jūnija sprieduma lietā „Schalk and Kopf v. Austria", pieteikums Nr. 30141/04, 97., 105., 108.–109. punktu un 2015. gada 21. jūlija sprieduma lietā „Oliari and Others v. Italy", pieteikumi Nr. 18766/11 un Nr. 36030/11, 162.–187. punktu*).

Tātad attiecībā uz viendzimuma partneru ģimeņu aizsardzības tiesiskā regulējuma formu un saturu nav noteikti stingri juridiskie standarti, kas uzliktu valstij pienākumu rīkoties konkrētā veidā. Tādēļ tas, tieši kādā veidā un apjomā nodrošināma juridiska aizsardzība viendzimuma partneru ģimenēm, ir likumdevēja izšķiršanās jautājums. Šāda situācija saistīta ar šā jautājuma morālo un ētisko dimensiju un to, ka starp Eiropas Savienības dalībvalstīm nav vienprātības par šo ģimeņu aizsardzības veidiem (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 21. jūlija sprieduma lietā „Oliari and Others v. Italy", pieteikumi Nr. 18766/11 un Nr. 36030/11, 162. punktu*).

Tādēļ uzskatu par pamatotu Spriedumā ietverto Satversmes tiesas norādījumu likumdevējam, proti, to, ka no Satversmes 110. panta pirmā teikuma kopsakarā ar cilvēka cieņas principu un personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību izriet valsts pienākums aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni, tostarp arī viendzimuma partneru ģimenes.

2. Apstrīdētā norma noteic, ka bērna tēvam ir tiesības uz 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu tūlīt pēc bērna piedzimšanas, bet ne vēlāk kā divu mēnešu laikā pēc bērna piedzimšanas.

Interpretējot apstrīdēto normu kopsakarā ar Civillikuma normām, Spriedumā pareizi secināts, ka par bērna tēvu, kuram ir tiesības saņemt šajā normā paredzēto atvaļinājumu, ir uzskatāms vīrietis, kas: 1) atzīstams par bērna tēvu,

pamatojoties uz paternitātes pieņēmumu; 2) brīvprātīgi atzinis paternitāti; 3) atzīts par bērna tēvu ar tiesas spriedumu. Šā atvaļinājuma mērķis ir dot bērna tēvam iespēju būt kopā ar savu ģimeni uzreiz pēc bērna piedzimšanas, lai sniegtu atbalstu bērna mātei, citstarp uzņemoties rūpes par bērnu. Vienlaikus šis atvaļinājums ļauj bērna tēvam agrīnā stadijā veidot emocionālu saikni ar bērnu (*sk. Sprieduma 11.1. un 11.2. punktu*).

Tātad apstrīdētā norma skaidri un nepārprotami noteic, ka tiesības uz tajā paredzēto atvaļinājumu ir bērna tēvam. Jāuzsver, ka Eiropas Savienības dalībvalstu, tostarp Latvijas, pienākums nodrošināt šādu atvaļinājumu tieši bērna tēvam izriet no Direktīvas 2019/1158 4. panta. Bērna tēva atvaļinājuma mērķis ir veicināt to, lai bērna aprūpes pienākumi tiktu vienlīdzīgāk sadalīti starp sievietēm un vīriešiem un lai tiktu radīti tādi apstākļi, kuros jau agri veidojas saikne starp tēvu un bērniem (*sk. Direktīvas 2019/1158 19. apsvērumu*). Apstrīdētā norma tika pieņemta tieši tādēļ, lai sekmētu dzimumu līdztiesību, lauztu sabiedrības stereotipus par dzimumu lomām, visupirms jau sabiedrībai tik svarīgā institūtā kā ģimene, nostiprinot vīrieša – tēva – lomu bērnu audzināšanā.

Atbilstoši Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma V nodaļas „Dzimšanas fakta reģistrācija" normām ziņas par jaundzimušo bērnu, kā arī par viņa vecākiem – māti un tēvu – ir ierakstāmas dzimšanas reģistrā mēneša laikā pēc bērna piedzimšanas. Tātad likumdevējs ir izveidojis tiesisku sistēmu, kas ļauj noskaidrot, kuras personas ir konkrētā bērna māte un tēvs, kam ir tiesības uz atbalstu sakarā ar bērna piedzimšanu. Apstrīdētajā normā noteiktais atvaļinājums pienākas tieši bērna tēvam, nevis bērna mātes partnerim (neatkarīgi no šīs personas dzimuma). Šo atvaļinājumu piešķir neatkarīgi no tā, vai bērna vecāki ir laulāti vai dzīvo faktiskā kopdzīvē, vai arī bērna tēvs vispār nedzīvo kopā ar bērna māti vienā mājsaimniecībā. Likums „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu" bērna vecākiem paredz vairākus atbalsta pasākumus sakarā ar bērna piedzimšanu – maternitātes pabalstu, paternitātes pabalstu un vecāku pabalstu. Apstrīdētajā normā ietvertais bērna tēva atvaļinājums ir cieši saistīts ar paternitātes pabalstu, ko šā atvaļinājuma laikā izmaksā bērna tēvam.

Uzskatu, ka izskatāmajā lietā apstrīdētā norma rada tiesības vienīgi bērna tēvam, nevis mātes partnerim, partnerei vai kādam citam ģimenes loceklim. Bērna tēvam ir ne tikai tiesības, kas izriet no bērna piedzimšanas, bet arī pienākumi pret bērnu un atbildība par bērnu. Tāpēc tikai bērna tēvam, kuram ir šī īpašā saite un juridiskais statuss attiecībās ar bērnu, pienākas apstrīdētajā normā minētais atvaļinājums. Neviena cita persona neatrodas salīdzināmā juridiskā statusā ar bērna tēvu, kura statuss ietver īpašas tiesības, pienākumus un atbildību par konkrēto bērnu. Līdz ar to apstrīdētā norma neaizskar pieteikuma iesniedzējas tiesības. Tā kā lieta ierosināta pēc konstitucionālās sūdzības, kuras pamatā jābūt pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskārumam, ko rada tieši apstrīdētā norma, tiesvedība lietā Nr. 2019-33-01, manuprāt, bija jāizbeidz.

3. Satversmes tiesas Spriedums nav izpildāms šauri, tikai ar apstrīdētās normas grozījumiem, jo tas radītu haosu Latvijas ģimenes tiesību sistēmā. Nevar piešķirt tiesības uz atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu personai, kurai visupirms nav izveidota noturīga juridiska saite ar bērnu, proti, nav tāda juridiskā statusa, kas ietvertu tiesības attiecībā uz konkrēto bērnu, pienākumus pret viņu un atbildību par viņu. Taču, lai persona šādu statusu bērna ģimenē iegūtu, tai visupirms nepieciešama juridiska saite ar bērna māti. Tātad likumdevējam, lai izpildītu Spriedumu, nāksies būtiski pārstrādāt tiesību sistēmu, ieliekot tajā juridisku pamatu viendzimuma partneru ģimeņu aizsardzībai.

Tā kā apstrīdētā norma nav radījusi pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskārumu, nevaru piekrist tam, ka apstrīdētā norma, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

Satversmes tiesas tiesnese Sanita Osipova